

Mýtus o tržní inteligenci

Proč cena není moudrost, ale ozvěna chaosu

Je zvláštním rysem moderní civilizace, že jsme si zvykli uctívat něco tak neosobního, slepého, mechanického jako je trh. Mluvíme o něm, jako by to byl organismus – jakýsi neviditelný mozek koordinující lidský život. Ekonomové a experti, tvůrci politik a generální ředitelé, všichni opakují mantru: *Trh ví nejlépe. Neviditelná ruka*, jak nám říkají, řídí výrobu a spotřebu, vyvažuje nedostatek a poptávku a skrze prostý akt nákupu a prodeje lidstvo kolektivně objevuje, co je cenné. Je to elegantní fantazie – představa, že chaos vede k řádu, že sobectví vede k harmonii, že peníze samotné jsou inteligentním signálem toho, co by mělo být.

Ale toto tvrzení – že *trhy* myslí, že *ceny* jsou inteligentní – není poznatkem zrozeným z vědy. Je to teologie. Je to sekularizovaný potomek téhož starodávného způsobu myšlení, který kdysi viděl za každou přírodní událostí božský řád. „Inteligentní trh“ je neviditelným bohem naší éry, systémem, ve který věříme bez důkazů, jehož vůli posloucháme prostřednictvím rituálů *obchodu, investic a zisku*. Jeho kněží jsou ekonomové, jeho proroci jsou finančníci a jeho písmem je burzovní index. A stejně jako všechny víry, které se maskují rozumem, se brání falzifikaci tím, že neúspěch se redefinuje jako důkaz jeho nezbytnosti.

Následuje rozbor této pověry – odkud pochází, jak přežívá a proč musí být nahrazena, má-li civilizace přežít. Protože pokud inteligence znamená schopnost vnímat, přizpůsobovat se a udržovat život, pak trh není inteligentní, ale psychotický.

Původ falešného boha

Kořeny této mytologie sahají k metafoře *neviditelné ruky Adama Smithe* z osmnáctého století, která naznačovala, že soukromé zájmy mohou přinést veřejný prospěch. Bylo to poetické gesto, nikoli vědecký zákon, ale postupem času byla tato metafora zaměněna za mechanismus. Do dvacátého století z toho ekonomové jako Friedrich Hayek udělali doktrínu.

Ve své eseji z roku 1945 s názvem *Využití znalostí ve společnosti* Hayek tvrdil, že jelikož jsou znalosti rozptýleny mezi jednotlivci, žádný centrální plánovač by nikdy nemohl efektivně koordinovat ekonomiku. Tvrdil, že tento zázrak by mohly vykonat pouze *ceny*. Růst nebo pokles nákladů by „signalizoval“ milionům lidí, co mají vyrábět, kde investovat, jak se chovat. *Trh* se v tomto příběhu stal kolektivním výpočtem – distribuovaným mozkem, spontánním, efektivním, mimo chápání jakékoli jednotlivé mysli. Hayek to nazval *zázrakem*.

A přesto je skok od tvrzení „mezi lidmi rozptýlené znalosti“ k tvrzení „proto je *trh* inteligentní“ obrovský. Neexistuje žádný kauzální mechanismus, který by přeměnil

soukromý zájem na veřejný rozum. Neexistuje žádná prokázaná zpětnovazební struktura, která by proměnila *cenu ve smysluplnou informaci*. Místo toho existuje víra, že pokud každý usiluje o *zisk*, výsledek musí nějakým způsobem směřovat k řádu. Je to estetické přesvědčení – víra v krásu skrze chaos.

Hayekovi následovníci vybudovali kolem této víry matematickou pevnost. *Teorie obecné rovnováhy*, páteř neoklasické ekonomie, se pokoušela dokázat, že *trhy* přirozeně vedou k rovnováze. Tyto rovnice však fungují pouze za podmínek, které ve skutečnosti nikdy neexistovaly – dokonalé informace, racionální chování, nulové transakční náklady, žádné externality a žádná mocenská nerovnováha. Stručně řečeno, popisují bezproblémový svět snů. Odstraňte předpoklady a *trh* se nechová jako mysl, ale jako bouře – turbulentní, zesilující nerovnost, odměňující krátkodobou těžbu a ignorující každou proměnnou, která je důležitá pro dlouhodobé přežití.

Takže takzvaná „inteligence“ *trhu* není důkazem vznikající moudrosti – je to důkaz sebe posilujícího klamu.

Iluze signálu

Skutečná inteligence vyžaduje určité vlastnosti. Systém musí mít cíl; musí dostávat *zpětnou vazbu* o svém prostředí; musí opravovat své chyby ve vztahu k tomuto cíli; a *zpětná vazba* musí být sémanticky smysluplná – to znamená, že musí nést informaci o tom, *proč* se věci dějí, nejen o tom, že se dějí.

Cena nic z toho nemá. Říká nám, že něco zdražilo nebo zlevnilo, ale ne proč. Neobsahuje žádnou kontextovou informaci o ekologických nákladech, sociálních důsledcích ani systémovém riziku. Když *cena ryb* stoupá, *trh* nám neříká, zda je to kvůli nadměrnému rybolovu, znečištění, spekulacím nebo skutečnému nedostatku. Pouze reaguje. V tomto smyslu je to reflex, nikoli myšlenka.

Kybernetika, studium zpětné vazby a řízení v systémech, nám dává přesnější definici inteligence. Stafford Beer, jeden z jejích průkopníků, popsal *životaschopné systémy* jako ty, které jsou schopny udržovat si vlastní stabilitu prostřednictvím rekurzivních zpětnovazebních smyček, přičemž neustále porovnávají vnitřní stavy s vnějšími podmínkami. *Životaschopný systém* se učí; integruje nové informace a přizpůsobuje se, aby si zachoval rovnováhu.

Podle tohoto měřítko jsou *trhy* hluboce neinteligentní. Chybí jim cílová orientace – neexistuje žádný jiný cíl kromě *akumulace*. Chybí jim sémantická zpětná vazba – *ceny* nám neříkají, zda ničíme naši biosféru nebo vykořisťujeme náš druh. Chybí jim korekce chyb – protože kolaps, v logice *trhu*, není selhání, ale „tvůrčí destrukce“. A také jim chybí soudržnost mezi jednotlivými částmi – každý aktér sleduje *vlastní zájem*, nikoli *systémové zdraví*.

Ekonomové často tvrdí, že *ceny* „kódují“ *znalosti*, ale to je pouhé zneužití tohoto slova. Data bez významu nejsou *znalosti* a *reakce* bez *reflexe* není inteligence. *Cenový systém* je jazyk s jedním slovem – *peníze* – s víceméně jednoduchou gramatikou. Není divu, že nedokáže sdělit pravdu o komplexní realitě.

Víra trhu

Když *teorie* přetrvává navzdory neustálým selháním, přestává být produktem *vědy* a stává se *ideologií*. Víra, že „trhy vědí nejlépe“, přežila deprese, bubliny, ekologický kolaps a groteskní nerovnost ne proto, že je pravdivá, ale proto, že slouží moci.

Tržní víra nám říká, že *nerovnost* je efektivní, že *chudoba* je důkazem lenosti, že *monopoly* jsou jen úspěšní konkurenti a že *externality* budou nějakým způsobem „zahrnuty v ceně“. Transformuje *utrpení* v *morální ctnost* – bolest jako očistu, kolaps jako nápravu. Stejně jako středověké náboženství tvrdí, že svět vyvažují neviditelné síly; nám prostě chybí perspektiva vnímat tuto harmonii.

Ve skutečnosti je ale *neviditelná ruka* neviditelná, protože neexistuje. Existují viditelné korporace, viditelné hierarchie, viditelné extrakce. Domnělá *inteligence trhu* je pouze souhrnným chováním nespočet aktérů, kteří se řídí stejným imperativem – expandovat, nebo zemřít. *Konkurence* se stává univerzálním zákonem a koordinace se stává nemožnou, protože vyžaduje záměr.

Morální psychologie tohoto systému je stejně korozivní. Když je každá *hodnota* redukována na *cenu*, samotná *morálka* se stává tržní funkcí. *Etika* je tolerována pouze tehdy, je-li zisková. Soucit se stává přítěží. Dokonce i environmentalismus je komodifikován do „trhu s uhlíkem“, kde se obchoduje s *právem znečišťovat*. „Genialita“ systému spočívá v jeho schopnosti absorbovat kritiku její monetizací.

Říká se nám, že je to svoboda – ale je to svoboda termostatu – nastavit vyšší nebo nižší teplotu v rámci parametrů nastavených někým jiným.

Kybernetický kontrast

Pokud trhy nejsou inteligentní, co je potom inteligentní?

Kybernetika poskytuje slovník pro skutečnou inteligenci. *Systém* je inteligentní, pokud dokáže vnímat, reagovat a adaptovat se ve prospěch své trvalé životaschopnosti. Musí mít rekurzivní vrstvy zpětné vazby – lokální i globální, krátkodobou i dlouhodobou. Musí integrovat více dimenzí informací, nikoli pouze jednu.

Ilustrativní je zde Stafford-Beerův model životaschopného systému. Ukazuje, že jakýkoli živý nebo sociální systém vyžaduje pět interagujících subsystémů – operační jádro, koordinaci, řízení, inteligenci a politiku. Každý z nich musí komunikovat vertikálně i

horizontálně a musí být rekurzivně vložen do ostatních. Systém, kterému některá z těchto funkcí chybí, se zhroutí nebo se stane chaotickým.

Trhy naopak mají pouze jednu funkci – provoz. Neexistuje žádný vestavěný inteligentní systém, žádný mechanismus zpětné vazby schopný vnímat ekologická nebo sociální omezení. Jedinou korekcí, kterou znají, je kolaps. Jejich „politikou“ je algoritmus bez vyhodnocení důsledků – maximalizovat výnos.

Představte si místo toho síť kooperativních výrobních jednotek propojených prostřednictvím otevřených dat, transparentních metrik a demokratické zpětné vazby – z nichž každá měří nikoli *zisk*, ale *zdraví* celku. Zde informace netečou jako *cena*, ale jako *vícerozměrné ukazatele* – míra obnovy zdrojů, uhlíková bilance, lidský blahobyt, sociální rovnost. Takto vypadá inteligence – samoregulační, účelový systém, kde znalosti dávají smysl, nikoli tržní důsledky.

Takové systémy nejsou hypotetické. Od *open-source* spolupráce až po decentralizované rozhodovací architektury inspirované Beerovou kybernetikou disponuje již lidstvo technickými prostředky k nahrazení *ceny* jako primárního koordinačního signálu. Chybí však kulturní víra v *design* namísto v *chaos*, v záměrný řád místo v mytickou spontánnost.

Důsledky falešné inteligence

Považování *trhu* za inteligentní nejenže zkreslilo ekonomii – ale také zmrzačilo morální a ekologické základy naší civilizace.

Prvním a nejkatastrofálnějším důsledkem je *ekologický kolaps*. Protože hodnotu přírody nelze ocenit, aniž by se zničila, *trh* zachází s biosférou jako s *externalitou*. „Nevidí“ lesy, oceány ani stabilní klima – pouze zdroje, které lze zpeněžit. Výsledkem je planetární překročení limitů. Žádný inteligentní systém by nespotřeboval podmínky pro své vlastní přežití; mohl by to udělat pouze systém, který si krátkodobý *zisk* plete se *zpětnou vazbou*.

Druhým důsledkem je *nerovnost*. *Trhy* odměňují *akumulaci*, nikoli *přispívání*. *Bohatství* se samo o sobě stává *mocí*, *moc* ovlivňuje *politiku* a *politika* *bohatství* chrání. Zpětná vazba se uzavírá. Čím více *systém* odměňuje *kapitál*, tím méně inteligentní se stává, protože informace o kolektivní potřebě jsou přehlušeny hlukem *vlastnictví*.

Třetím důsledkem je *křehkost*. *Tržní systémy* jsou oslavovány pro svou schopnost sebeopravy, ale jejich korekce přicházejí skrze *krize*. Stejně jako organismus, který se učí jen tím, že téměř umírá, i *kapitalismus* se učí z *kolapsu*, *nezaměstnanosti*, *úsporných opatření* a *války*. Skutečně inteligentní systém by se neustále adaptoval v reálném čase, nikoli pouze nárazově.

Čtvrtým důsledkem je kulturní degradace. Když se *hodnota* definuje *cenou*, *kultura* se stává *reklamou*, *umění* *spekulací*, *vzdělání* *atestací* a *věda* *korporátním výzkumem a vývojem*. Začínáme uctívat data zbavená významu, čísla odtržená od života. Výsledkem je iluze inteligence – simulace myšlení bez myšlení samotného.

Směrem k post-mytické ekonomice

Konec tržní mytologie neznamena konec směny nebo koordinace. Znamená to konec vnímání *chaosu* jako *moudrosti*. Další fáze civilizace musí být *kybernetická*, nikoli *kapitalistická*; *plánovaná*, nikoli *náhodná*; *kooperativní*, nikoli *soutěživá*.

Tato nová architektura by neměřila inteligenci *ziskem*, ale *životaschopností* – schopností *systému* udržovat *ekologickou rovnováhu*, *sociální rovnost* a *technologickou přizpůsobivost*. Její mechanismy *zpětné vazby* by integrovaly rozmanité proměnné – tok energie, přínos práce, regeneraci životního prostředí, kolektivní spokojenost. Jejími pobídkami by byla *reciprocita*, nikoli *rivalita*. Její politikou by byla *transparentnost*, nikoli *důvěra v neviditelnou ruku*.

Už teď vidíme záblesky této budoucnosti – sítě s *otevřeným zdrojovým kódem*, ekonomiky založené na časových kreditech, kooperativní výrobě, lokálním energetickém společenství. Toto jsou rané prototypy toho, čím by se mohl stát *integrální systém* – civilizace, jejíž inteligence není distribuována prostřednictvím *ceny*, ale prostřednictvím *participace*, kde *informace* nesou *význam* a *význam* řídí *akci*.

Přechod na takový systém nebude snadný. Mytologie *trhů* je hluboce protkána s *identitou*, *ideologií* a *strachem*. Ale stejně jako u každého umírajícího náboženství, víra slábne, když jí realita odporuje. Ekologický rozpad, nerovnost a automatizace dělají to, co samotný rozum nedokázal – odhalují boží mlčení.

To, co nahradí současný systém, musí být vybudováno s péčí – systém, který se učí, který cítí, který chyby *netrestá*, ale vidí je jako *zpětnou vazbu*. Systém, jehož účelem není růst sám o sobě, ale kontinuita života.

Závěr: Konec kultu neviditelné ruky

Trh nemá mysl. Nemyslí, neučí se ani se nestará. Nemá žádnou etiku, žádnou paměť, žádnou schopnost sebeuvědomění. Nazývat ho inteligentním znamená zaměnit vzorec reakce za myšlení. *Cenový systém* je povrchní zpětnovazební smyčka – vnímavá, ale slepá, aktivní, ale bezcílná.

Civilizace si nemůže dovolit poslouchat slepé mechanismy. Musíme přestat zaměňovat *hluk transakcí* za *hlas rozumu*. Skutečná inteligence společnosti nespočívá v tom, kolik toho směňuje, ale v tom, jak dobře chápe, co směňuje, proč to dělá a za jakou cenu pro živý svět.

Překonat tržní mýtus znamená získat zpět kontrolu nad algoritmem, nahradit pověry designem a vybudovat systémy hodné slova *intelligence*. Protože pokud je trh naše mysl, pak je naše civilizace šílená.